

LÉTAY MIKLÓS

ÁRVÍZ ÓBUDÁN 1838-BAN (A katasztrófa 150. évfordulójára)

Az 1838. évi dunai árvíz pest-budai eseményeinek kétségtelenül tekintélyes mennyiségű írásos és ikonográfiai anyaga¹ földrajzi szempontból rendkívül aránytalanul oszlik meg; döntő többsége Pestre vonatkozik, jóval kevesebb, ami Budával foglalkozik, Óbudával kapcsolatban viszont csak négy tételt tartalmaz.

Ez utóbbi tény különösnek tetszik, ha abból indulunk ki, hogy Óbuda igen közel volt, Pest és Buda után itt keletkezett a legnagyobb pénzüsszeget kitevő kár és végül, az összedőlt házak aránya csáknem megegyezett a pestivel, a megrongálódott épületek pedig a kétszeresét tette ki.

Ugyanakkor ennek éppen az ellenkezőjére, azaz a források hiányára is lehet némi magyarázatot találni, ám ennek megértéséhez előbb röviden emlékeztetnünk kell Óbuda állapotára az 1830-as évek táján. Jogállását tekintve földesúri mezővárosként húzódott meg Pest és Buda szabad királyi fővárosok szomszédságában. Lakóinak többsége földművelésre és állattartásra egyaránt kiterjedő gazdálkodást folytatott, mégpedig oly módon, hogy a mezőgazdasági termelés egész rendszerében a szőlőművelés játszotta a legfontosabb szerepet. Az össznépeesség mintegy 25%-át kézművesek alkották. Részben a helyben jelentkező, mindennapi igényeket elégítették ki, részben bér munkát végeztek. Az értelmiségi réteg elsősorban tanítókból, valamint néhány papból, orvusból, jogászból, tisztviselőből állt és számarányát tekintve a lakosságnak csupán 3%-át jelentette. A mezővárosi státusz és életmód Óbuda külső megjelenésében is tükröződött. Az utcaképet a jobbágyok és házas zsellérek vályogtéglából épült, földszintes házai uralták, joggal írhatta róla egy francia utazó, hogy az „egyenetlen, szegényes utcákkal Pesthez hasonlító valóságos falu”².

Ha életszerűen gondolkodunk, mindezekből kiindulva joggal feltételezhetjük, hogy az árvíz óbudai történetéről azért nincsenek újságcikkek, leírások, felmérések és ábrázolások, mert egyrészt a két szomszédos főváros saját bajaival küszködött s nem fordított figyelmet sem erre, sem a többi, körülötte lévő helysége, másrészt pedig Óbudán nem voltak képzőművészettel foglalkozó vagy írásból élő emberek – értve ezalatt hírlapírókat, kiadókat, ponyvaírókat, rajzolókat, rézmetszőket –, akik valamilyen formában rögzítették volna az eseményeket, a legfontosabb tényeket.

Természetesen sokféleképpen lehet okoskodni, a lényeg azonban mégiscsak az, hogy jelenleg az 1838. évi óbudai árvízről mindössze az alábbi két képpel és két leírással rendelkezünk.

1. Georg Scheth és Klette Károly „Alt Ofen. Ein Theil der Haltergasse samt Umgebung bis Kleinzell, während der Überschwemmung” című könyvmuta³ körülbelül

a mai Flórián térről nyugat felé tekintve a Vörösvári út elejének vízben álló, rombadólt házait, ladikokon menekülő óbudaiakat, illetve ladikkal menekített szarvasmarhákat, a háttérben pedig a kiscelli kolostort ábrázolja.

2. A másik kép közepén a ma is meglévő⁴, egyemeletes, árvízzel körülvett selyemgombolyító látható, melynek lépcsőjén emberek igyekeznek felfelé, míg mások az ablakokon néznek ki. Az épület felett a máriaremetei kegykép lebeg. A vízen jégtáblák és szarvasmarhát, kenyeret, zsákokat, batyukat szállító ladikok úsznak. A háttérben a kiscelli kolostor épülete magasodik. A naiv stílusú olajkép alsó egyötödén a következő négy soros, gótbetűs szöveg olvasható;

Erienerung. Ein die Schrekens Nacht, von 15ten u. 16ten März 1838 Und Verlobung, zu der Mutter Gottes Maria Einsiedel. Gewitmet von Johann und Eva Hainz.⁵

Ebből kiténik, hogy hálaképről van szó, s ezért Schoen Arnold szerint⁶ akár maga Hainz is festhette, feltételezésünk szerint még 1838-ban.

3. Az frásos források egyike úgy keletkezett, hogy az árvíz elmúltával az óbudai zsidó község előljárósága elhatározta, hogy megőrökíti a tragikus eseményeket. Felkérésük alapján Kohn József H(?), a helység izraelita német iskolájának héber nyelvtanára egy emelkedett hangvételű verses elégiában írta meg az Óbudán történeteket, mely kis füzetben, német és héber nyelven „Schilderung der Schreckenstage zu Altofen durch die verheerende Donau-Uiberschwemmung, am 13, 14, und 15 . März 1838.”⁷ címmel jelent meg 1838-ban Budán. Kár, hogy könyörgéssel, áldással, imával átszőtt dagályos szövegnek körülbelül csak a fele érdemleges adat és közlés.

4. Sokkal tárgyyszerűbb s ezért kétségtelenül értékesebb Krenn György óbudai szőlőbirtokos és pálinkafőző, valamint utódainak naplójában az 1838. év leírása, amely kizárólag az árvízzel foglalkozik. A sváb fonetikával és helyesírási hibákkal írott részből megtudhatjuk, hogyan élte át és élte meg egy parasztpolgár a kritikus napokat.

A teljesség kedvéért meg kell említenünk még, hogy Trattner János összefoglaló művében szintén található több értékes adat.

Ezek, valamint az elsőként ismertetett könyvomat 150 éve és széles körben ismertek. A hálaképről 1938-ban jelent meg az első és mindmáig egyetlen ismertetés.⁸ Ekkor még magántulajdonban volt s csak 1972-ben került a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményébe.⁹

Ellentmondásos a kétnyelvű füzet sorsa, amely 1838-ban jelent meg, de gyakorlatilag 150 évre feledésbe merült, feltehetőleg kis példányszámban való megjelenése miatt.¹⁰ Bár 1938-ban egy rövid cikk¹¹ megemlékezett róla, ennek ellenére sem az ugyanezen évben rendezett centenárius kiállítás katalógusában, sem a Némethy Károly által szerkesztett tanulmánykötetben, sem a jó harminc évvel később megjelent hétkötetes „Budapest történetének bibliográfiájá”-ban¹² nem szerepel, hogy csak a legfontosabb lelőhelyeket említsük.

A napló 1953-ban került a Budapesti Történeti Múzeumba. Első részét 1966-ban ugyan már publikálták,¹³ de valójában sohasem dolgozták fel. Az 1838. évi árvíz óbudai történetének most *első* ízben történő *összefoglalás*akor e napló megfelelő részletét használjuk vezérfonalként.

A kedvezőtlen előjelekről, illetve a veszélyhelyzet kibontakozásáról Krenn György nem jegyzett fel semmit. Úgy tűnik, hogy egy esetleges árvíz gondolata nem keltett

különösebb aggodalmat sem benne, sem a lakosság többi tagjában, mivel a mindennapi élet elháríthatatlan jelenségének tartották, hogy a folyó időnként kilépett a medréből és ideiglenesen elborította a mezőváros kisebb-nagyobb részét. Bizonyosság erre az a két szűkszavú és szenttelen bejegyzés, mely az előző két árvízre vonatkozik;

(1811) „Február 16-án nagy vizet kaptunk, amely 28-án leapadt, tehát összesen 12 napig tartott.”

„1830. március 19-én megszűnt a jégtorlasz, ami az előző, 1829. év december 9-én állt be. Utána nagy vizet kaptunk, mely csak egy lábbal volt alacsonyabb, mint az 1811. évi.”

A földrajzi adottságok miatt Óbuda mindig is kiszolgáltatott helyzetben volt, hiszen összterületének keleti fele, azaz a Nagyszombat u. – Bécsi út – Pomázi út – Aranyhegyi út – Határ út – Kalászi út közötti rész gyakorlatilag teljesen sík és a lakott beltelkek a Dunához közel feküdtek. Az 1838. évi árvíz kialakulását egyébként elősegítette a tél erősen csapadékos időjárása is, amivel kapcsolatban a következőket olvashatjuk:

„Január 15-én, miután már korábban is nagy hó volt, az előző éjjel szakadatlanul havazott, napközben pedig rendkívül erős szél fúj, úgyhogy egyszerűen nem emlékszem ilyen nagy havazásra, Budán a gyorskocsikból ki kellett fogni a lovakat és biztos helyre szállítani őket, a kocsikat pedig csak másnap ásták ki, a saját házamból is 35 kocsira való havat szállítottam el. Az utcák két napig le voltak zárva és nem lehetett rajtuk közlekedni. A hó házakat is összenyomott.

...Március kezdetén azonban megenyhült az idő, mire a víz napról-napra emelkedni kezdett, úgyhogy 12-én a borzalmas árvíz annyira megijesztett, hogy 13-án este 9 órakor minden gyerekeket összepakoltam... és megparancsoltam nagy fiamnak, Jánosnak, hogy vigye őket Kiscellbe, maradjanak ott másnapig, aztán menjenek Solymárra, a barátainkhoz. ...Sajnos két óra múlva azzal a szomorú hírral jött vissza a fiam, hogy testvérei a „Korona” fogadóban vannak, sok száz családdal együtt, akik már odamene-
kültek. Ez a hír nagy fájdalmat okozott nekem, annál is inkább, mivel hírért vettem, hogy lehetetlenség kijutni, részben a rendkívüli hó miatt, amit a víz magasba emelt, részben pedig a sok összeomlott ház miatt; a gondolat, hogy megmentsem enyéimet összezilálta értelmemet. Azonnyomban visszahoztam gyermekeimet a „Koroná”-ból és további menekülési lehetőségen gondolkodtam. Éjjel fél egyre Hazman Józseffel szereztünk egy dereglyét... gyermekeimet rögtön felébresztettem, több más gyermekkel együtt a ladikba raktam őket és háromórás nehéz munkával Kreselbauer molnár úr, Pillmayer úr és Blei órás az országúthoz¹⁵ vitte őket. ...14-én a víz egész nap azonos szinten maradt, este azonban váltakozva ismét emelkedni és apadni kezdett, 15-én, csütörtökön megint emelkedett valamit; délután 1 órakor áradni kezdett, egyre jobban emelkedett és délután 5 órakor annyira nekiindult, hogy fél óra alatt két lányit emelkedett, úgyhogy a kapumon befolyt a víz. Amikor láttam, hogy a házat körülveszi a víz és nincs remény arra, hogy a kis hely, ...ahová az állatokat menekítettem, biztonságos legyen, már csak azon voltam, hogyan menthetném meg őket, a két lovat, három tehenet és három borjút. ...Rémisztő volt a rettenetes víz és a kis szigetként összetorlódott jég látványa. Az egyre emelkedő víz mindannyiunkat azzal fenyegetett, hogy egész Óbudát elpusztítja. Ez a tény még inkább arra ösztönzött, hogy mentsem az állataimat. ...Elindultam pontosan 7 órakor, hogy a téglavetőnél¹⁶ embereket szerezzek, akik állataimat kimentik és tényleg találtam

is ilyeneket. Mivel azonban március 15-ről 16-ra virradóan nagyon sötét, ködös éjszaka volt, képtelenségnek tetszett valamit is menteni:... Ez az éjszaka az egyik legszörnyűbb volt, amit eddig átéltem, mivel a téglavetőnél oly sok ember volt, hogy ha valaki be akart menni a szobába, ott csak mozdulatlanul állhatott... 9-től 11 óráig, Pesten és Budán szünet nélkül zúgtak a harangok, amiből arra lehetett következtetni, hogy a veszély még nagyobb lesz, és Pestről, Budáról és Óbudáról mást sem lehetett hallani, mint az összeomló házak zaját és a szerencsétlenek kiáltásait, így telt el ez a szörnyű éjszaka.”

Ugyancsak drámáinak írja le az árvíz tetőzésének éjszakáját Kohn József, aki szintén szemtanú volt¹⁷. „Most tombolt ez a hátrorzongató pusztítás a legrettenetesebben. A házak recsegése és összedőlése folyamatosan tartott, a szétrombolt házak robaja a csendes éj alatt megrázta a legbátrabbat is, és szívét szörnyűséggel és rettenettel töltötte el.”

A pesti megjelenése miatt külső szemlélőnek nevezhető Jelenkor 1838. március 21-i számában is azt olvashatjuk, hogy „a’ lakosok jajveszékelése egész Pestre ’s a’ budai várba hangzott által, úgy hogy összeborzadt a’ szív némely szörnyű látványokra.”¹⁸

Trattner János könyve számszerűen tájékoztat arról, hogy a domborzati viszonyokból adódóan, milyen vastag vízréteg borította Óbuda belterületének bizonyos pontjait¹⁹. A mai Lajos utcában, a helység akkori főutcájában érte el a víz szintje a legnagyobb, átlagosan 316 cm-es magasságot a járószint felett, tehát nem sokkal maradt el a pesti maximumtól. A mai Fényes Adolf utcában és a Vörösvári út elején viszont csak 60 cm körüli értékeket mértek²⁰.

A lakosság menekülése már 13-án elkezdődött. Egyesek a Bécsi úttól nyugatra emelkedő hegyoldalakra, az akkor katonai kórházként működő kiscelli kolostorba²¹, a mellette lévő téglavetőbe vagy a közeli falvakba mentek. Mások a kőből épített, magas épületekbe húzódtak. Bizonyíthatóan ez történt a selyemgombolyítónál⁴ és a zsinagógánál²². Bár ez utóbbiba március 15-én délután betört a víz, a karzatok menedéket nyújtottak az oda szorult embereknek. Ugyanakkor ennek az ellenkezője is előfordult, vagyis az emeletes házak²³ gyakorlatilag biztonságban lévő lakói közül sokan – látva a környező épületek nagyarányú károsodását – kötelek és létrák segítségével csónakokba ereszkedtek és legféltebb ingóságait is hátrahagyva, másutt kerestek menedéket.

„Különösen az izraelita Község elöljárósága, ezen veszedelmes napokban... igazán felebaráti módon iparkodott, szenvedő polgártársai ínségén, és nyomorúságán vallás-különbség nélkül, a’ rendelkezésre bízott szerekkel segíteni;... Élelem bőven szereztett, és a’ szükség szenvedők közt elosztott, úgy, hogy senki egy pillanatig se szenvedett éhséget, hajókra se volt szükség... Hasonló gyorsasággal és iparkodással gondoskodtak betegekről is...”

Dicséretre méltó még Havranek Mihály, kávéház bérlő, nagylelkűsége, ki szerencsétlen enbertársai veszedelmétől megindítván, haszonkeresés nélkül lakhelyet, sok kenyeret, bort ’s a’ t. adott a’ nyomorultaknak, vallástekintet nélkül, ’s legnagyobb készséggel; 600 hajléktalannál több, nagyobbára izraelitákat fogadott be magához, kiket minden lehetséges dolgokkal ellátott, ’s némelyeket hosszabb ideig magánál tartott.

Komlós Ferencz, kamarai tisztartó, nemes lelke dicső fénnel ragyog e’ nyomorú-

ság napjaiban, mert számtalan szerencsétlent fogadott be saját lakásába, és nagylelkűek mindennemű segédelmet nyújtott nekik.”²⁴

Az emberélet megóvása mellett nagy gondot jelentett a haszonállatok biztonságba helyezése, amint erre a napló is utal. Ha szemügyre vesszük Georg Scheth és Klette Károly metszetét és Johann Hainz hálaképét, mindkettőn szarvasmarhát szállító ladikot láthatunk, ami kizárólag azért érdekes, mert lábasjóság mentése egyetlen pesti vagy budai árvízi ábrázoláson sem szerepel. Véleményünk szerint e különbség is jelzi az állattartás jelentőségét Óbudán, illetve azt, hogy ott nagyobb szerepet játszott, mint a másik két városban.

„Halálos csend uralta az elpusztult várost, amikor március 16-án hirtelen felülről segítség jött és az új remény ismét felélesztette mindenki levert hangulatát. ... A víz apadt és 17-én és 18-án teljesen eltűnt az utcákról...”²⁵

A károk felmérése meglehetősen ellentmondásos eredményt hozott. Egyrészt ugyanis a körülbelül 8 000 állandó lakosból senki sem vesztette életét az árvízben, figyelmen kívül hagyva egy vízbefulladt idegent és egy ijedségtől szörnyethalt nőt. Másrészt viszont Pest és Buda után itt állapították meg a legnagyobb pénzüsszeget kitevő kárt, amint erre már utaltunk. Ennek 70%-a az épületekben keletkezett, mivel 52%-uk összedőlt, 19%-uk erősen, 17%-uk kismértékben megsérült, vagyis összesen 88%-uk károsodott²⁶. A jeges ár különösen a belterület nyugati peremén, nagyjából a mai Szőlő utca vonalában okozott nagy rombolást. Nemcsak itt, hanem a helység egész területén azért következhetett be ez az óriási pusztulás, mert a lakóházak legtöbbször száritott vályogtéglából épült, mely nem tudott ellenállni a víz nyomásának és a sodródó jégtáblák ütközéseinek.

Az összes kár további 20%-a a gabonában, 10%-a a bútorokban keletkezett.

Jelen pillanatban ennyit tudunk arról, hogy mi is történt Óbudán az 1838. márciusi árvíz idején. Közvetlen és közvetett adataink mindenben megerősítik, alátámasztják egymást. A most felvázolt kép, ha nem is teljes, de feltétlenül hiteles s mint jelenlegi ismereteink első összefoglalása, kiindulási alap lehet a további kutatás számára.

RÖVIDÍTÉSEK

Kohn 1838

J.Kohn: Schilderung der Schreckenstage zu Altofen durch die verheerende Donau-Uiberschwemmung, am 13, 14, und 15. März 1838. Buda 1838.

Schoen 1938

Schoen: Az 1838. évi árvíz ismeretlen ábrázolásai. Magyar Művészet 1938, 10. sz.

Trattner 1838

Trattner. Jégszakadás és Duna' Kiáradása Magyarországon 1838. évi böjtmás haván. Buda 1838.

JEGYZETEK

1. 1838–1938. A nagy pesti árvíz százados évfordulójára a Fővárosi Képtár helyiségeiben rendezett emlékkiállítás katalógusa. Budapest 1938. és „Jégszakadás és Duna’ kiáradása...” Pest-Buda 1838. Budapest 1988., melyek együttesen csaknem a teljes anyagot felsorolják.
2. *Sárváry D.*: Francia útleírások Budáról és Pestről (1838–1884). Budapest 1940.
3. Wien 1838, 38,5 × 48,7 cm, BTM ltsz. 3320.4
A cím magyarul: A Pásztor utca egy része a Kiscellig terjedő környékkel, az árvíz idején.
4. Ma Harrer Pál u. 44–46.
5. 69 × 56 cm. A szöveg magyarul: Emlékezés. 1838. március 15 és 16 borzalmas éjszakájára. És eljegyzés a Mária Remetei Szűz Máriával. Johann és Éva Hainz felajánlása.
6. *Schoen* 1938. 315–318.
7. Magyarul: Az 1838. március 13, 14 és 15-i pusztító dunai árvíz által okozott óbudai rémnapok leírása
8. *Schoen*
9. Ltsz. 72.26
10. Az általunk ismert egyetlen példány az Országos Széchenyi Könyvtárban, 232.186 ltsz. alatt
11. *Gálosi S.*: A múlt érdekességeiből. Zsidó Élet (1938) 2–3.
12. Az első kettő 1938-ban, a harmadik 1967–1974 között jelent meg.
13. *Krenn Gy.*, stb. naplója. 77 old. kézirat, BTM ltsz. 53.20.1; *Seenger E.*: Adatok Óbuda XIX. századi helytörténetéhez. (Krenn György és utódainak feljegyzései 1810–1910). TBM XVII (1966) 273–287.
14. Ma Dugovics Titusz tér 2. – Mókus u. 26. sarok
Gál É.: Óbuda helyrajza a hódoltság végétől a XIX. század közepéig. TBM XXI (1979) 126.
15. Ma Bécsi út
16. Ma Bécsi út 134., azaz a Téglá u. északi oldala
17. *Kohn* 1838. 4.
18. 1838. márc. 21., 1.
19. *Trattner* 1838. 136.
20. Egyéb, eredetileg lábban és hüvelykben megadott vízszint adatok, cm-re átszámítva;
„a’ Katona öltözet-gazdasági-Biztosság épületének éjszak nyugoti végén” (ma Hajógyár u. – Fő tér sarok) 95 cm
„a Kaszárnya végén” (ma Laktanya u.) 111 cm
„Oskola útszában” (ma Tanuló u.) 111 cm
„Pásztor útszának... a’ külső végén” (ma kb. Vörösvári út – Várad u. kereszteződés) 126 cm
„a szőlők és vizi utsza közt” (ma kb. Kiscelli u. – Szőlő u. sarok) 126 cm
„Ó-Budának nyugoti szélén” (ma Bécsi út – Szőlő u. között) 253 cm
21. *Trattner* 220. „...a’ kiss-czelli kórkatonaház Óbudánál, a’ hadi kormányzó tábornagy parancsolatjára szinte megnyitattak hajléktalanok számára... a’ hadikormányzó tábornagy budai katonák által, azonnal kenyeret küldött az oda menekvők számára.”
22. Ma Lajos u. 163.
23. 17 db. (ebből 14 a mai Lajos u.-ban) egyemeletes lakóházzal van tudomásunk.
24. *Trattner* 199., 200. A szövegben szereplő kávéház a „Korona” (ld. 14. jegyzet), a tisztartó lakása a mai Polgár u. 10. sz. alatt volt.
25. *Kohn* 1838.
26. Mi *Trattner* adatait (160–161.) közöljük, megjegyezve, hogy az idevágó statisztikák (*Faragó*

T.: Pest-budai árvíz 1838. Budapest 1988., *Galgóczy K.*: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája.I. Budapest 1876., *Verzeichniss* der in der k. Freystadt Ofen nach der letzten Uiberschwemmung vorgefundenen Hauser. 1838, 1 lap, kézirat, BTM ltsz. 1829) között eltérések tapasztalhatók.

házak száma	összedőlt	megrongálódott	ép	közli
762	397	274	91	Verzeichniss
762	397	274	91	Trattner
	392			Kohn
	419	292		Galgóczy
776	419	274	83	Faragó

MIKLÓS LÉTAY

DAS HOCHWASSER IN ÓBUDA IM JAHRE 1838 (zur 150. Jahreswende der Katastrophe)

Das zweifellos umfangreiche schriftliche und ikonographische Material über die Donauüberschwemmung von 1838 in Pest-Buda verteilt sich vom geographischen Gesichtspunkt aus überaus unproportioniert; die überwiegende Mehrheit bezieht sich auf Pest, weitaus weniger auf Buda und nur die 4 folgenden Titel befassen sich mit Óbuda (Altöfen):

1. Die Lithographie von Georg Scheth und Károly Klette „Alt Ofen. Ein Theil der Haltergasse samt Umgebung bis Kleinzell, während der Überschwemmung“.

2. Ein Motivbild, das vermutlich von Johann Hainz stammt.

3. Das in deutscher und hebräischer Sprache verfaßte Heft von Jozsef Kohn H (?) „Schilderung der Schreckenstage zu Altöfen durch die verheerende Donauüberschwemmung, am 13., 14. und 15. März 1838“.

4. Der entsprechende Teil des Tagebuches von György Krenn, Weinberg- und Brennereibesitzer in Óbuda, der bei der jetzt erstmals vorgenommenen Zusammenfassung der Geschichte über die Überschwemmung von 1838 in Óbuda als Leitfaden benutzt wird.

Infolge der geographischen Gegebenheiten befand sich Óbuda schon immer in einer ausgelieferten Lage, war doch die östliche Hälfte seines Gesamtgebietes praktisch völlig flach, und die bewohnten Innengrundstücke lagen nahe der Donau. Das Hochwasser im Jahre 1838 wurde übrigens auch durch das niederschlagsreiche Winterwetter gefördert.

Beide schriftlichen Quellen beschreiben die Nacht der Überschwemmung in dramatischer Weise. Das Buch von János Trattner informiert auch zahlenmäßig, wie sich

abhängig von den Geländeverhältnissen, an bestimmten Punkten im Innengebiet von Óbuda die Höhe der Wasserschicht gestaltete. In der heutigen Lajos-Gasse, der damaligen Hauptstraße der Ortschaft, war der Wasserstand am höchsten, durchschnittlich 316 cm über den Gelniveau. In der heutigen Fényes Adolf-Gasse und am Anfang der Vörösvári-Straße wurden hingegen nur Werte um 60 cm gemessen.

Die Bevölkerung begann schon am 13. März zu flüchten. Einige zogen sich auf die Bergabhänge, andere in die nahegelegenen Dörfer oder in hohe aus Stein gebaute Häuser zurück.

Neben dem Schutze des Menschenlebens verursachte auch die Bergung der Nutztiere schwere Sorgen.

Die Schadenermessung ergab ziemlich widersprechende Ergebnisse. Einerseits verlor bei der Überschwemmung von den ca. 8000 ständigen Einwohnern niemand das Leben, andererseits aber wurden nach Pest und Buda hier die höchste Summe ausmachenden Schäden festgestellt. 70% des Schaden entstand an Gebäuden, da 52% der Häuser einstürzten, 19% wurden stark, 17% in geringerem Maße beschädigt, d. h. insgesamt erlitten 88% der Häuser Schaden. Weitere 20% des Gesamtschadens machten der Getreide-, 10% der Möbelschaden aus.

Das umrissene Bild ist die erste Zusammenfassung der gegenwärtigen Kenntnisse und kann als Ausgangspunkt für weitere Forschungen dienen.

ABBILDUNGEN

Abb.1. Georg Scheth-Klette Károly: Alt Ofen. Ein Teil der Haltergasse samt Umgebung bis Kleinzell, während der Überschwemmung

Abb.2. Johann Hainz(?): Erienerung

KÉPJEGYZÉK

1. kép. Georg Scheth – Klette Károly: Alt Ofen. Ein Theil der Haltergasse samt Umgebung bis Kleinzell, während der Überschwemmung

2. kép. Johann Hainz(?): Erienerung.

1

VÖRÖS KÁROLY

HÁROM VÁZLAT BUDAPEST TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉBŐL A DUALIZMUS KORÁBAN.*

1. A SZABADKÖMŰVESSÉG

A polgári forradalom a törvény előtti egyenlőség kimondásával, és az erre épülő intézményrendszer már az abszolutizmus alatt megkezdődő kialakításával legalábbis elvileg megnyitotta az utat a társadalom részint még a feudalizmus talaján létrejött, részint már a kapitalista fejlődés gyorsulva differenciáló bontakozása során kialakult egyes osztályainak, rétegeinek, csoportjainak kölcsönösen meginduló közeledéséhez, ezen át immár egy egészében polgári társadalmi struktúra kialakításához. Valójában e folyamat a várhatónál lassabban és sokáig tökéletlenebbül is ment végbe: elsősorban a feudalizmus realitásokat már elvesztett, kiürült kategóriái bizonyultak merevebbnek, de ellenállóképesebbnek, és így tartósabbaknak is –, ugyanakkor a struktúra polgári (nemcsak közép- de nagypolgári) elemei is, bár a korszakon át végig erősödnek, alapjukban gyengéknek bizonyultak ahhoz, hogy eredményesen behatoljanak és szervesen beépüljenek a hajdani nemesi és kivált főnemesi rétegek soraiba, új, egységes, a polgári társadalom törvényei szerint létrejött feltételeknek megfelelő uralkodó osztály és középrétegek kialakulását segítve elő. A társadalom struktúrájának kettősségéből adódó nehézségek azonban nem voltak egykönnyen leküzdhetők.

Persze, bizonyos kezdemények, kísérletek minden, a polgárosodás minél gyorsabb és teljesebb kibontakozásában érdekelt társadalmi réteg, csoport szervezett összefogására már korán megindultak, mégpedig a szabadkőművesség ekkor már világszerte teljesen kifejlett szervezetének keretében. E tevékenység azonban végig csak lassan bontakozhatott ki, hiszen az így, ennek során kialakítandó szervezet újfajta, a liberális demokratizmustól a polgári radikalizmusig terjedő rétegvonalaival szinte merőlegesen kellett, hogy átvágja a társadalmi struktúra hagyományosan kialakult és, mint láttuk, szívósan meg is maradt választóvonalait épp úgy, mint az általunk meghatározott, a tradicionális politikai pártalakulásokban kifejeződő (és mint ilyenek egyre inkább divatjamúlttá váló és talajt veszítő) politikai magatartások frontjait. Egyfajta minőségileg is más rétegződés ez, még akkor is, ha az összefogás gyakorlatilag kizárta is a szervezet kereteiből a munkásságot vagy a parasztságot, és alapjukban véve társadalmilag megállt az értelmiség és általában a polgári középrétegek határainál.

* Az itt közölt három vázlat Budapest története IV., Budapest dualizmus-kori történetét tárgyaló kötete (Bp., 1978.) számára készült, – a terjedelem korlátai folytán azonban ott közlésre végül is nem kerülhetett. A szövegek ilyen eredeti rendeltetése teszi őket vázlatyszerűvé: ilyenként azonban beilleszthetők a megjelent szövegbe, egyszersmind léptékük azonossága folytán összehasonlíthatóan is a városfejlődés ott bemutatott egyéb elemeivel. – Mindhárom tanulmány közös rövidítésjegyzéke a 314. oldalon található.